

İbn Arabî Giriş Kitabı: Vâris-i Enbiya

William C. Chittick, Çev. Kadir Filiz,
İstanbul: Nefes Yayıncılık, 2014, 192 s.
Münevver KARAKUŞ *

Muhyiddin İbn Arabî, düşünce sistemi tarih boyunca tartışma konusu olmuş ve günümüzde de üzerinde bu tartışmaların sürdüğü bir mutasavvıf, mütefekkir ve müelliftir. İbn Arabî bu üç vasfın da içini doldurabilen bir hüviyete sahiptir. Ancak yazar William Chittick eserinde İbn Arabî için ‘muhakkik’ vasfını uygun görmekte ve şöyle demektedir: “İbn Arabî, diğer Müslüman alimlere yapıldığı gibi sûfi, filozof, kelâmcı, fakih, muhaddis veya müfessir gibi etiketlerin herhangi biriyle, bu alanların hepsinde uzman olmasına rağmen, tanımlanamaz. Eğer ona illa bir etiket arıyorsak, ‘muhakkik’ demeliyiz.” Çünkü İbn Arabî ve talebeleri kendi entelektüel konumlarını ‘tahkik’ mefhumu ile açıklamaktadırlar. İbn Arabî ve talebelerinin eşyaya ve hadisata tahkik nazarıyla bakmaları, onlara gelenek içerisinde farklı bir perspektif katmasıyla birlikte aykırı bir duruş katıyor. İşte bu bakış açısının neticesinde ezber bozan yorumlar ve buna ilaveten İbn Arabî’nin düşünce dünyasının derinliği, bunu aktarmada kullandığı üslubun kompleks oluşu onun anlaşılmasını pek de kolay kılmamıştır. Pek çok âlim İbn Arabî’nin nicelik ve nitelik bakımından hacimli eserlerini anlamak için şümûllü çalışmalar yapmak durumunda kalmıştır. Kimileri İbn Arabî’yi anlama faaliyetlerini onun fikirlerindeki güya yanlışlığı ispatlamak maksatlı yapmış, kimileri ise bu düşünce dünyasının derinliğini gün yüzünde çıkarmak maksatlı çalışmalar yapmıştır. Pek çok kimse eserlerdeki iddiaları ilk etapta reddetse bile bu iddialar karşısında dişe dokunur farklı bir iddia ortaya koyamamıştır. İbn Arabî onu anlayanlar tarafından şeyh-i Ekber ünvanıyla nitelenirken, anlayanlar için şeyh-i ekferdir. Günümüz İslam coğrafyasında yaygın olan kanaat yakın geçmişe kadar onun küfür ehlinde olduğu kutbunda idi. Ancak yurt dışında ve Türkiye’de yapılan akademik çalışmalar bu yaygın kanaatte büyük bir gedik açmayı başarmıştır. Türkiye’de Ekrem Demirli, Mustafa Kara gibi isimler

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Öğrencisi.

bu alanda bayrak tutarken yurt dışında Toshihiko Izutsu, William Chittick gibi isimler bu alana öncülük etmektedir.

Bu alanda uzman isimlerden birisi olan William Chittick' in *İbn Arabî Giriş Kitabı: Vâris-i Enbiya* adlı eseri İbn Arabî sevenlerine ve meraklılarına bir kılavuz niteliğindedir. Çevirmen Kadir Filiz'in tabiriyle eser 'İbn Arabî'yi tanımayanlar için onlara ışık tutacak, tanıyanların ise bilgilerine takviye yapacak kıvamdadır.' William Chittick akademik serüveninin bu meyvesini sadece konunun uzmanlarına değil herkese sunmuştur. Chittick bunu yaparken daha önceki makalelerini sadeleştirmiş, derleme bir çalışma ortaya koymuştur. Kitabın bölümleri bu derleme çalışmalarından müteşekkildir.

Eserde giriş bölümünün akabinde Chittick, İbn Arabî'nin hayatına kısaca değinmektedir. Daha sonraki dokuz bölümde ise yazar; *Muhammedî miras, Allah âşıkları, ilahi aşk, zikir kozmolojisi, bilgi ve tahkik, zaman, mekân ve etik normların nesnellîği, beynûnet, müdahil hayalin ortaya çıkışı ve rahmeti yorumlama ilmi* ana başlıkları altında topladığı kavramları etimolojik kökenleri ile ele aldıktan sonra İbn Arabî'nin onlara yüklediği anlamlarla incelemiş ve meseleyi iki cihetiyle ortaya koymuştur. Kullandığı bu metod, üslubundaki akıcılık ve sadelik dışında yazarı anlaşılır kılan bir diğer şey işlediği tüm konuları etimolojik bağlamından koparmadığı gibi geleneksel bağlamından da koparmamasıdır. Amerikalı profesörün İslam geleneğine vukûfiyeti karşımıza bu alanda ustaca yazılmış bir eser çıkartıyor.

Kitapta giriş ve İbn Arabî'nin hayatının anlatıldığı bölümden sonraki ilk bölüm "Muhammedî Mirastır." Bu başlık altında hâtem-i velâyet-i Muhammedî, kendini bilmek, vârisü-l enbiya gibi İbn Arabî'nin eserlerinde sıkça kullandığı anahtar kavramlar, İbn Arabî'nin eserlerinden alıntılar yapılarak işlenmiştir. İkinci ana başlık olan "Allah Âşıkları" başlığı altında İbn Arabî düşünce sisteminin temelinde olan bir konu yani ilahi isimlerle ahlâklanmak, insan ve ilahî sûreti kavramının İbn Arabî terminolojisindeki karşılığı okura sunulmuştur. Burada bahsedilen sûret kavramını etimolojik açıdan değerlendirdikten sonra Chittick, sûfîlerin sûret kavramını, etimolojik anlamı ile yani zahire işaret eden anlamda kullanmadıklarını vurguluyor. Sûfîlerin bu kelimeye yükledikleri anlam Allah'ın mahiyetidir. İbn Arabî'nin eserlerinde sıkça vurguladığı "Allah âdemi kendi sûretinde yarattı" hadîsi, bu bağlamda değerlendirilmiştir. Yazar

yine bu başlık altında İbn Arabî düşüncesinin zemininde yer alan gizli hazine (kenz-i mahfî) “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim ve âlemi yarattım” hadîsini İbn Arabî’nin eserlerinde nasıl yorumladığını ele almıştır. İbn Arabî Allah’ın âlemi yaratmaktan muradının Allah’ın bilinmek isteği olduğunu bu hadîse istinaden söylemekte ve bu hadîs ile vahdet-i vücûd eksenli düşünce sistemine ciddi bir dayanak oluşturmaktadır. Üçüncü bölüm olan “Aşkın İlahî Kökleri” başlığı altında ise Chittick; vücûd, var olmayan (mâdum) mâşuk, aynlar, aşkın tekevünü, aşkın arşı, beşerî aşk, saadet, fakr ve kemâlat konularını işlemiştir. Biz sözü uzatmamak için bu başlıkların her birine değinemeyeceğiz. Ancak var olmayan (mâdum) mâşuk alt başlığını zikretmeden geçemeyeceğiz. Yazar; bu alt başlıkta İbn Arabî’nin aşkla vücûd arasında benzerlikler kurduğunu söylüyor. Aşkta vücûd gibi bizatihî bilinemeyen bir şeydir. Dolayısıyla nasıl ki aşkın idrâki ‘zevkin bilgisi’ ise Allah’ın zatı da aynen bu bilgi gibidir, ancak zevkle müşahede edilir. Aşktan bir şeyler tadan, Allah’tan bir şeyler tatmıştır. Bu yüzden her mâşukun aşkının nesnesi yoktur. Hatta tevhit bağlamında ilahî aşkın da nesnesi yoktur. Çünkü seven de sevilen de O’dur. Bu bölümde diğer bütün alt başlıklar bu temanın uzantısı mahiyetinde işlenmiştir.

Dördüncü bölüm olan zikir kozmolojisi bölümünde Chittick; zikir, nübüvvet, ruhun kitabı, nefes-i rahmân, isimlerin bilgisi, her şeyi ihata etmesi, Âdem’in makamına erişmek, kâmil kul ve Allah’ın evi konularını ele almaktadır. Burada dikkat çeken başlık isimlerin bilgisi başlığıdır. Âlemdeki eşyalar ilahî isimlerin tecellileridir. Âdem’e bütün esmanın öğretilmesi, âdemin bütün eşyanın bilgisine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla insan bütün her şeyi bilme potansiyeline sahiptir. Zikir bu öğretilen esmaları hatırlamak, anmak, anılanla beraber olmak manasını taşımaktadır. Dolayısıyla insanda mevcut bulunan isimlerin bilgisinin açığa çıkarılması, bir nevi hatırlanması zikir yoluyla gerçekleşmektedir. Diğer alt başlıklar bu fikri destekleyen içeriktedirler.

Kitabın bilgi ve tahkik başlıklı bölümü olan beşinci bölümde ise karşımıza daha çok yöntem, metod bilgisi çıkıyor. Bu bölümde ilim, fayda, güvenilir ilim, taklidî bilgi ve tahkik nedir gibi sorulara cevap buluyoruz. Bunun yanı sıra işlenen diğer konular, eşyaya hakkını vermek, Allah’ın ve insanın hakkı, nefsin hakkı, Allah’ın sûreti, yaratılışın karmaşıklığı konularıdır. Yazımızın giriş kıs-

mında da belirttiğimiz üzere İbn Arabî ve talebeleri kendi entelektüel seviyelerini tahkik ile açıklamaktadırlar. Tahkiki, bilgi elde etmede yöntem olarak kullanılmaktadırlar.

Kitabın altıncı bölümü olan “Zaman, Mekân ve Etik Normların Nesnelliği” konusunun ilk alt başlığında Chittick tahkikin yönteminden bahsetmektedir. Yazara göre “fakihler ve kelâmcılar çoğunlukla Kur’an’ın ve peygamberin öğretilerine odaklanan naklî öğrenmede kalmışlardır. Müslüman filozoflar ise nesnel dünyanın tabiatını ve bilen öznenin hakikatini anlamaya çalışmışlardır. İbn Arabî gibi muhakkikler ise her üç kitabın tahsilini bir araya getirmişlerdir. Çünkü üç kitabın hangisi yorumlanırsa yorumlansın muhakkikler aynı ilkelerle, aynı hakikatlerle ve aynı nihai hak ile uğraşıyorlardır.” Altıncı bölümde tahkikin yöntemi başlığına müteakiben işlenen konular zaman ve mekân, kıdem, daimi tahavvül, etik, âlemde kaybolmaktır. Bu konuların tahkik yöntemi ekseninde nasıl yorumlandıkları anlatılmaktadır.

Yazar, “Beynûnet” yani aradalık konusunu kitabın yedinci bölümüne başlık olarak seçmiştir. İzafiyet, aradalığın dünya görüşü, kozmik hayal, nefis, nefsin kökü, ihtilaflar ve ilâh-ı mutekad konuları sırasıyla bu başlık altında incelenmiştir. Bu alt başlıkların hemen hepsinde işlenen ana tema bölüme de ismini veren aradalık konusudur. İbn Arabî’nin aradalıktan kastettiği şey, nefsin varlık veya yokluk alanının hangisinde olduğunu bilmesidir. Yani nefsin kendisini konumlandırmasıdır. Öyle ki kendini bilmek, nerede olduğunu bilmek İbn Arabî düşüncesinde tahkike giden en önemli yoldur. Kendiliğin bilgisi ise ancak aradalıktır. Çünkü özne aradadır. Ruh ile beden, ilim ile cehalet, şuur ile şuursuzluk vb. şeyler arasındadır. Tıpkı bunun gibi nefsin bilgisi, kendiliğin bilgisi de aradadır. Çünkü nefis ne bilinen nesneden ne de bilen öznenen ayrılamaz, her ikisine de bağlıdır. Bu bağlamda örneğin herhangi bir bilgimiz bir yanı ile bildiğimiz bir yanı ile bilmediğimiz bir alanla ilişkili olduğundan bildiğimizi sandığımız şey doğru ile yanlış arasındadır. Yani bir cihetten doğru bir başka cihetten belki de yanlıştır. Bu aradalık durumu bizi zaruri olarak izafiyete götürmektedir. Bu aradalığın farkına varan insanlar tahkike yakın insanlardır. Çünkü onlar eşyaya ve hadisata tek gözle değil çift gözle bakmaktadırlar. Yani akıl ve keşf. Tüm bunlar paralelinde bakış açımızın da arada bir bakış açısı olması gerektiği mesajı okuyucuya verilmiştir.

Müdahil hayalin ortaya çıkışı başlığı kitabın sekizinci bölümünü oluşturuyor. Chittick bu başlık altında üç konuyu kısaca işlemiştir. Kendinin farkına varmak, ölüm ve aşk. Kendinin farkına varmak başlığı beynûnet konusunun bir uzantısı niteliğindedir. Yazar ölüm ve aşk konularının teolojik alanla ilişkisine İbn Arabî'nin eserlerinden bir kaç alıntı yaparak kısaca değinmiştir. Bu bağlamda yazar ölümün bir son olmadığından, ölümlle kişinin iç hayatının, hakikatinin zahir inşası haline geleceğinden söz etmiştir. İbn Arabî ölümün insanın içinin dışa çevrilmesi olduğunu söylemektedir. Bir diğer konu olan aşk konusunu da yazar ölümlle ilişkilendirmiştir. İnsanlar sevdiklerini sandıkları tüm nesnelere sıyrılacak ve hakiki mâşuka kavuşacaklardır. Yani sevginin kaynağına ulaşacaklardır. Dünya sevginin deneme alanından başka bir şey değildir.

Dokuzuncu ve son bölüm olan "Rahmeti Yorumlama İlmi" başlığı İbn Arabî'nin en çok eleştiri aldığı konu başlıklarını ihtiva etmektedir. Kur'an'ı yorumlamak, Allah hakkında iyi zanlar, Rahmân'a dönüş, vücûdun rahmeti, rahmetin galebesi, aslı kulluk, fitrat, tatlı azap, mizacın farklılığı ve teslimiyet konuları burada birer alt başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. İbn Arabî kendi düşünce sisteminde ayet ve hadisleri salt zahir anlamıyla okumamak gerektiğini savunmuştur. Ona göre Allah bir kelimeyi o kelimedenden anlaşılabilir bütün anlamlarına işaret eder şekilde kullanmış olabilir. Bu yüzden İbn Arabî Kur'an'daki birçok kelimeyi literal anlamlarının tümü ile yorumlama taraftarıdır. Bununla beraber ayetleri zahirî şekilde yorumlarken batınî olarak da ele alır. Böylesi bir yaklaşımın sonucunda ortaya attığı fikirler çokça eleştiri almıştır. İbn Arabî'nin rahmeti yorumlaması bu bakış açısı ile olmuştur. Ona göre alemdeki her şey ahirette mutlak rahmetle karşılaşacaktır. Çünkü kötülük izafi bir şeydir, iyilik asıldır. Ahiret ise asılların yurdudur. Yani Rahmân'ın olduğu yerde artık kötülük yoktur. Rahmet bütün suçlara galip gelecek ve her şeyi kuşatacaktır. Chittick, bu konuları sarih bir şekilde okuyucuya sunmaktadır.

Bizce, William Chittick İbn Arabî okuyucusuna bir anahtar sunmuştur. Onun düşünce sistemini anlatmakta kullandığı tüm kavramları yazar, bir kitapta toplamış, bir başka anlamla geniş içerikli İbn Arabî terimleri sözlüğü oluşturmuştur. Kitap, kapsamlı bir akademik çalışmanın imbiğinden süzölmüş son derece sade bir çalışmadır. Eserde kullanılan üslup İbn Arabî'nin karmaşık dü-

şünce yapısını olabildiğince anlaşılır hale getirmiştir. Giriş kısmında da belirttiğimiz üzere eser sadece konunun uzmanlarına değil herkese açıktır. Eser, İbn Arabî sevenleri ve meraklıları için kitaplıklardaki yerini beklemektedir.